

Na koncu se sama od sebe vsiljuje zahteva, da bi bilo treba problematiko italijanske in madžarske narodnosti bolj kot doslej podružbljati. Njuni razvojni problemi bi morali biti prisotni v zavesti širšega kroga ljudi. Tudi na narodnostno mešanih območjih se razvija situacija, da se problematika narodnosti čedalje bolj prepušča le samoupravnim interesnim skupnostim narodnosti in občinskim komisijam za ta vprašanja. Takšno stanje pa še pospešuje oddaljevanje problemov narodnosti od problemov okolja, v katerem živijo. Povsem jasno je tudi, da resničnega uresničevanja enakopravnosti pripadnikov narodnosti ne bo moč doseči s sankcijami, ampak predvsem s potrpežljivim političnim delom in s prevzgojo večinskega prebivalstva, pri čemer bi poglobitni delež morala prispevati šola. Ob tem pa je treba poudariti, da tudi težnje, ki se pojavljajo zlasti v italijanski narodnosti, da bi svoje razvojne probleme obvladovali brez mehanizmov obstoječega družbenoekonomskega in političnega sistema, niso sprejemljive kot podlaga za reševanje perečih situacij, s katerimi se ta narodnost srečuje.⁹

Prepričani smo, da je obstoječi ustavno pravni sistem, ki zagotavlja italijanski in madžarski narodnosti njune pravice in svoboščine v smislu enakopravnosti, trden temelj za vsestranski razvoj obeh narodnosti. Na tej podlagi pa bo treba proučevati nove možnosti za obvladovanje problemov, ki jih prinašajo njune razvojne potrebe. Ravno v tem pa se mora nenehno potrjevati učinkovitost jugoslovanske nacionalne politike in zlasti njena vsidranost v »razredno« in »nacionalno«.

SAVIN JOGAN

Položaj pripadnikov jugoslovanskih narodov in narodnosti v SR Sloveniji

I

Pot do priznanja enakopravnosti narodov in narodnosti v ustavni ureditvi sodobne Jugoslavije je bila razmeroma dolga, saj se šele v ustavnih dopolnitvah konec leta 1968 ta izrazi na splošen način, konkretnije in bolj razčlenjeno pa v ustavnih dopolnitvah leta 1971 in v ustavi iz leta 1974. V tem obdobju je ta enakopravni položaj dobil tudi ustrezno materialno podlago in postal pomemben člen družbenogospodarske uredi-

⁹ Tak primer je recimo zahteva, da bi morala italijanska narodnost »pridobiti vlogo ekonomskega subjekta, ki bo sposoben samega sebe v socialnem in ekonomskem smislu samoupravljati«. Tesi della conferenza, *La Voce del popolo*, nov. 1985, str. 3.

tve, kar je bilo najbolj jasno izraženo v Platformi za pripravo stališč in odločitev desetega kongresa ZKJ¹: Skupna pripadnost in enakopravnost narodov in narodnosti ter jugoslovanski socialistični patriotizem temeljijo na zgodovinskih pridobitvah jugoslovenske socialistične revolucije, samoupravnem produkcijskem odnosu, ekonomskih in političnih interesih delavskega razreda. Uresničujejo se tudi skozi enotno in plansko usmerjevalno blagovno proizvodnjo, s socialistično solidarnostjo in obrambo svobode ter neodvisnosti SFRJ. Iz tega jasno izhaja, da ne le položaj, temveč tudi vsi medsebojni odnosi narodov in narodnosti, vključujoč vzajemnost in solidarnost, izhajajo in so najtesneje povezani s proizvodnimi in družbenimi odnosi, ki naj bi izražali vladavino delavskega razreda.

V ustavi je določeno:

1. da so se narodi in narodnosti združili v zvezno republiko svobodnih in enakopravnih narodov in narodnosti in ustvarili socialistično zvezno skupnost delovnih ljudi, v kateri v interesu vsakega naroda in vsake narodnosti posebej in vseh skupaj uresničujejo in zagotavljajo socialistične družbene odnose, nacionalno svobodo in neodvisnost, bratstvo in enotnost narodov in narodnosti, enotne interese delavskega razreda in solidarnost delovnih ljudi, svoboščine in možnosti za vsestranski razvoj človekove osebnosti in za zbliževanje ljudi in narodov idr.;

2. da narodi in narodnosti (ter delovni ljudje) uresničujejo svoje suverene pravice v socialističnih republikah in v socialističnih avtonomnih pokrajinah v skladu z njihovimi ustavnimi pravicami, kadar pa to v skupnem interesu določa Ustava SFRJ, tudi v SFRJ;

3. da narodi in narodnosti (ter delovni ljudje) odločajo v federaciji po načelih sporazumevanja republik in avtonomnih pokrajin, solidarnosti in vzajemnosti, enakopravne udeležbe republik in pokrajin v organih federacije po načelu odgovornosti republik in pokrajin za lasten razvoj in za razvoj socialistične skupnosti kot celote (Temeljna načela, I.);

4. da je socialistična republika država, ki temelji na suverenosti naroda ter na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti (3. in 245. člen);

5. da je v skladu z načelom o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti občanu zajamčeno svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture in svobodna raba svojega jezika in pisave, zlasti pri uresničevanju pravic in dolžnosti, kot tudi v postopku pred organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila (170. člen);

6. da imajo pripadniki narodov in narodnosti v skladu z zakonom v vsaki republici oziroma pokrajini pravico do pouka v svojem jeziku (171. člen);

¹ Komunist, Ljubljana 1973, str. 111.

7. da so v SFRJ v uradni rabi jeziki narodov, jeziki narodnosti pa v skladu z zvezno ustavo in zakonom (246. člen);

8. da je zajamčeno vsaki narodnosti (kot skupnosti), da svobodno rabi svoj jezik in svojo pisavo, razvija svojo kulturo in v ta namen ustanavlja organizacije in uživa druge v ustavi določene pravice (247. člen); svoje suverene pravice uresničujejo narodnosti tudi v občini (248. člen);

9. da narodi in narodnosti (ter delovni ljudje) uresničujejo svoje ekonomske interese na enotnem jugoslovanskem trgu (251. člen);

10. da se za ustvarjanje materialne osnove za enakopravnost narodov in narodnosti v SFRJ v splošnem interesu posveča posebna pozornost hitrejšemu razvoju proizvodnih sil v gospodarsko manj razvitih republikah in pokrajinah ter v ta namen zagotavljajo potrebna sredstva in sprejemajo drugi ukrepi; federacija ima poseben sklad za kreditiranje tega razvoja, organi federacije pa lahko razpisujejo obvezna posojila; federacija pod pogoji, določenimi z zveznim zakonom, zagotavlja potrebna sredstva tudi republik oziroma pokrajini, ki ne more s svojimi sredstvi financirati družbenih in drugih služb (Temeljna načela, III., 25. člen);

11. K tem ustavnim načelom in določbam je treba dodati načelno in praktično pomembno določbo Zakona o združenem delu, po kateri narodi in narodnosti v republikah oziroma v avtonomnih pokrajinah, organizirani v združenem delu, svobodno odločajo o svojem delu, rezultatih dela in naravnih bogastvih v skladu s svojimi v ustavi določenimi pravicami in dolžnostmi, izhajajoč iz tega, da so enakopravnost narodov in narodnosti oziroma republik in pokrajin, njihovo medsebojno sodelovanje, vsestranska vzajemna pomoč in solidarnost pri zagotavljanju skupnih interesov in obvladovanju težav pogoj za njihov svoboden in vsestranski razvoj (25. člen).

Očitno torej je, da ustava (ter ZZ) jasno opredeljuje nekatere pravice ter prvine položaja narodov in narodnosti, ki jih pripadniki teh narodov in narodnosti uresničujejo: a) kolektivno, kot skupnost, v svoji lastni republici oziroma na delu ozemlja republike, na katerem so avtohtoni (to velja za pravice, omenjene pod 2., 4., 8., delno 10., 11.); b) pravice, ki jih uresničujejo kolektivno skozi razčlenjen mehanizem samoupravnega in političnega odločanja ter povezovanja na ravni federacije ter znotraj celotnega ozemlja skupne države (pravice, omenjene pod 1., 3., 7., 9., delno 10.); c) kolektivno, kot skupnost, v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah: 6.; kot posamezniki, pripadniki narodov in narodnosti uresničujejo svoje pravice, omenjene pod 5.

Ker gre v tem primeru za širši, razredni in socialni vidik položaja pripadnikov posameznih narodov in narodnosti, ki se uresničujejo v drugi (nematični) republici, bi – strogo formalno – bilo treba obravnavati le pravico pripadnikov (drugih) narodov in narodnosti, da v skladu z zakonom v SR Sloveniji uresničujejo pravico do pouka v svojem jeziku (171. člen Ustave SFRJ), vendar je očitno, da je treba za celovito osvetlitev njihovega položaja obravnavati tudi nekatere druge vidike njihovega

položaja kot pripadnikov narodov in narodnosti, razen seveda tistih pravic, ki naj bi jih kolektivno kot svoje suverene pravice uresničevali v lastni republiki (avtonomni pokrajini) oziroma v skupni državi.

II

Čeprav nas zanima ustavni položaj vseh prebivalcev iz drugih republik, se v tem prispevku omejujemo zgolj na delavce in člane njihovih družin; oboji skupaj tvorijo daleč pretežno večino skupine, ki jo obravnavamo.

Za SR Slovenijo kot eno izmed izrazito imigrantskih območij² sta položaj in uresničevanje ustavnih pravic pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti pomembno in hkrati zapleteno dužbeno vprašanje³. Pri tem v glavnem ne gre za vprašanje pripravljenosti, da se praktična in druga vprašanja, do katerih prihaja na tem področju, rešujejo, temveč bolj za to, kako jih učinkovito razreševati.

Že na II. kongresu samoupravljalcev Jugoslavije (1971) je bilo v ustrezni resoluciji poudarjeno, da se kongres odločno zavzema za svobodo zaposlovanja brez kakršnekoli diskriminacije (posredno in neposredno) na celotnem ozemlju države – in sicer pod pogoji, ki veljajo v kraju zaposlovanja, prav tako pa tudi za uresničevanje vseh pravic, ki jih je delavec pridobil na podlagi dela, na celotnem ozemlju Jugoslavije – ne glede na to, kje so takšne pravice pridobljene⁴. To vodilo se je kasneje uveljavilo v ustreznih zakonih, pa tudi v praksi pri uresničevanju posamičnih pravic. V SR Sloveniji je bil v zvezi s tem sprejet poseben družbeni dogovor (o minimalnih standardih za življenjske in kulturne razmere pri zaposlovanju delavcev – Ur. l. SRS, št. 3/76). Sicer pa podatki kažejo, da je do najširšega zaposlovanja delavcev iz drugih republik prihajalo že pred tem, torej v obdobju najbolj ekstenzivne gospodarske rasti.

a) Glede *materialnega položaja in pravic delavcev* iz drugih republik na delovnem mestu (v procesu proizvodnje in delitve) v Sloveniji ni bistvenih problemov. Pri tem je treba upoštevati posebnost strukture

² Po podatkih o priselitvah in odselitvah prebivalcev iz drugih republik (Zavod SR Slovenije za statistiko, Statistični letopis 1985, str. 72) se je v obdobju 1965–69 priselilo v našo republiko iz drugih republik letno 4,9% prebivalcev, v obdobju 1970–74 4,2%, v obdobju 1975–79 6,6%, ter v letih 1979–83 (po letih) 7,1; 6,1; 5,8; 5,4 in 4,9%; v istih obdobjih pa se je iz naše republike v druge republike SFRJ odselilo 2,6; 2,2; 2,4; 2,8; 3,2; 3,5; 3,1 ter 2,9%; (mnogi med njimi so se prej priselili v Slovenijo, čeprav o tem ni točnih podatkov). Po popisu 1981 je v Sloveniji živelo 111.905 prebivalcev, ki so se priselili iz drugih republik (isto, str. 103). Kakšen je med vsemi zaposlenimi v naši republici delež delavcev iz drugih republik in kako se je v zadnjih letih spreminjal, pa se žal ne da ugotoviti, ker na Zavodu SR Slovenije za statistiko po uradnem zatrjevanju tega ne spremljajo.

³ Zapletenost tega vprašanja se med drugim kaže v dejstvu, da se delež prebivalstva matičnega naroda na račun pripadnikov drugih narodov in narodnosti stalno zmanjšuje. Po popisih prebivalstva se je zmanjšal ta delež s 96,52% (1953) na 90,52% (1981), vir: SL 85, str. 72 – in se po podatkih, navedenih pod 2. očitno še zmanjšuje. Po statističnih podatkih gre za pojav, ki sicer ni enako intenziven za vse regije v republikah, vendar je pozornosti vredno dejstvo, da se je delež pripadnikov slovenskega naroda zmanjšal v zadnjem desetletju v vseh občinah SR Slovenije (ZSRS, Prikazi in študije 9/10/84, str. 102). Po drugih podatkih (SJM 1981/82) pa 75,9% anketiranih meni, da so se možnosti za pridobitev zaposlitve v zadnjem obdobju občutno poslabšale (cit. po: Vidiki samoupravljanja 79, RCS RS ZSS, Ljubljana 1982, str. 116).

⁴ Drugi kongres samoupravljalcev Jugoslavije, II. knjiga, DE Ljubljana, str. 50.

zaposlenih iz skupine, ki jo obravnavamo. Po podatkih raziskave Delavci iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu⁵ je bilo ob prihodu v Slovenijo med njimi 63,8% nekvalificiranih, 9,6% pa polkvalificiranih, medtem ko je bilo za dobro polovico (54,5%) to delo sploh prva zaposlitev v življenju. Vendar je po rezultatih iste raziskave (str. 38) velika večina (85%) teh delavcev mnenja, da delo, ki ga opravljajo, ustreza njihovim kvalifikacijam (ki se tudi – kot bomo videli – razmeroma hitro izboljšujejo). Prav tako je veliko delavcev ugotavljalo, da ni razlik v osebnih dohodkih za enako delo in iste kvalifikacije (76,1%); slabše je v nekaterih panogah (komunala, gradbeništvo). Verjetno je mogoče reči, da glede celovitega materialnega položaja in možnosti odločanja o pogojih, ustvarjanju in delitvi dohodka, pri čemer smo dosegli v družbi nasploh najbolj skromne premike, delavci iz drugih republik niso (vsaj ne bistveno) na slabšem kot domači.

K razširjeni reprodukciji in možnosti za solidarnostno pospeševanje razoja je treba dodati tudi del dohodka, ki ga ustvarijo s svojim delom in ki se kasneje skozi poseben sklad in z neposrednim združevanjem preliva v njihova matična okolja (to sicer velja le za delavce z nerazvitih območij, ki pa so po podatkih iz omenjene raziskave v večini). Na ta način je omogočeno, da se – gledano z vidika njihovega celovitega položaja v združenem delu – ustrezno upoštevajo tako razredne kot nacionalne prvine.

b) Glede *družbenega standarda delavcev* iz drugih republik v Sloveniji stvari niso tako brez težav. Tudi tu je treba gledati z vidika narave in možnosti panog, v katerih se ti delavci večinoma zaposlujejo (od tekstilne industrije, gradbeništva, prometa do komunale in kmetijstva ter gozdarstva), s poudarjenimi elementi ekstenzivnosti in tudi sezonskosti, prav tako pa tudi z vidika trajnosti zaposlitve in teženj teh delavcev samih, da ostanejo v novem delovnem okolju. Po podatkih raziskave (1976) je imelo takrat nad polovico delavcev iz drugih republik (52%) glede tega kratkoročnejšo orientacijo⁶ in je povsem razumljivo, da se niso mogli posebej zanimati za vlaganje v take dobrine, kot so stanovanje ipd. Posebej pereče je to vprašanje za delavce, ki si zasnujejo družino. Gledano v celoti, je stanovanje najresnejši problem teh delavcev. Po omenjeni raziskavi je imelo razmeroma ustrezno rešeno to vprašanje 64,2% (stanovanje, samski dom), drugi pa v glavnem začasno. Nekoliko ugodnejše je stanje v industriji, kjer je bilo dve leti prej 89,28% delavcev v razmeroma ustrezno urejenim stanovanjskim vprašanjem. Že omenjeni družbeni dogovor (1976) je imel namen urediti prav ta vprašanja, vendar ni na razpolago celovitih podatkov o njegovem izvajanju.

c) *Splošna poraba* je izredno šibka točka v celotnem procesu odločanja v državi in Sloveniji z vidika učinkovitega vpliva tistih, ki ustvarjajo

⁵ Javno mnenje št. 56, RCS RS ZSS, april 1976, str. 32, 33.

⁶ N. d., str. 68

dohodek. Tudi glede tega ne more biti posebnih razlik med delavci iz drugih republik in domačimi. Z materialnega vidika je treba tudi tu omeniti solidarnostna sredstva, ki gredo iz republik skozi zvezni proračun kot dotacija manj razvitim republikam in Avtonomni pokrajini Kosovo, tako za razvoj uprave kot družbenih dejavnosti.

d) V zvezi s *skupno porabo* je treba omeniti domicilni princip plačevanja prispevkov zaposlenih, kar praktično pomeni, da se po višini prispevkov, ki je določena v občini (republiki) zaposlitve, za nekatere dejavnosti (šolstvo, otroško varstvo idr.) prelivajo v ustrezne občinske (republiške) SIS v republiko (pokrajini), kjer ima družina zaposlenega stalno bivališče (to velja le za poročene, ki živijo ločeno od družine). Posebnih problemov pri tem (razen tehničnih) ni, z materialnega vidika pa je treba tu omeniti določeno prelivanje sredstev za delovanje in razvoj družbenih dejavnosti v manj razvite republike (oz. SAP Kosovo).

e) V zvezi z *izobraževanjem* (ter vzgojo in usposabljanjem) je za naše obravnavanje pomembno dvoje: možnosti (in praksa) nadaljnega usposabljanja delavcev, ki so iz drugih republik zaposleni v Sloveniji, ter zagotavljanje možnosti za izobraževanje družinskih članov (v domači republici oz. v Sloveniji).

V zvezi s prvim je treba poudariti, da se delavci iz drugih republik dokaj široko vključujejo v nadaljnje izobraževanje in usposabljanje (v velikem številu primerov mnogo intenzivneje kot slovenski delavci⁷), v čemer se jasno kaže tudi zrelost njihove razredne, v določeni meri pa tudi nacionalne zavesti in samozavesti.

Drugi vidik se nanaša na možnosti *izobraževanja* njihovih *družinskih članov*. Če ta proces poteka v okolju, v katerem je ostala delavčeva družina, veljajo zanj ugotovitve, omenjene ob družbenih dejavnostih nasploh. V zvezi z možnostjo izobraževanja (in vzgoje) v Sloveniji pa je treba opozoriti na ustavno določbo, po kateri imajo pripadniki narodov in narodnosti v skladu z zakonom v vsaki (drugi) republici (pokrajini) pravico do pouka v svojem jeziku v skladu z zakonom (171. čl.). Normativno je ta pravica opredeljena v SR Sloveniji še širše⁸, in sicer tudi glede predšolske vzgoje otrok. Ta pravica je konkretizirana tako, da veljajo za razrede v osnovni šoli oz. oddelke v vrtcih, ki bi delovali v jezikih drugih narodov in narodnosti, enaki pogoji kot za slovenske oddelke (torej predvsem ustrezno število otrok). Znano je, da na tej podlagi deluje polovica razredov v eni od ljubljanskih šol (a le v srbohrvaščini) in da na tovrstno pobudo na Jesenicah ni bilo ustreznega odziva staršev, medtem ko ta možnost glede vrtcev še ni bila uresničena.

⁷ N. d., str. 53. Po ugotovitvah raziskave je potrebo po dodatnem izobraževanju izrazilo 57,4% delavcev. Doseženi pa so bili tudi veliki dejanski premiki: od »vhodnih« 73,4% delavcev (ob prihodu v Slovenijo), ki so bili brez kvalifikacije (63,8%) ali polkvalificirani (9,6%), je bilo med raziskavo med njimi le še 36,5% nekvalificiranih in 24,9% polkvalificiranih. V povprečju je – po panogah – poklicno napredovalo od 28,6% (komunala) do 58,6% (kmetijstvo) delavcev iz drugih republik, napredovanje pa se kaže na celotni kvalifikacijski lestvici.

⁸ Prim. z. o osnovni šoli, Ur. l. SRS, št. 5/80, 22. in 53. člen ter z. o vzgoji in varstvu predšolskih otrok (ista št. Ur. l.), 19. člen.

f) V zvezi s *kulturnim življenjem* je treba – poleg tega, kar je bilo omenjeno za druge družbene dejavnosti – omeniti tesno povezanost kulturnega življenja s trajnostjo zaposlitve oziroma težnjo po tem, znanjem jezika ter tudi z normativno ureditvijo tega področja. Podatki iz ene od novejših raziskav⁹ kažejo, da so v povprečju delavci iz drugih republik bolj vključeni v slovensko kulturno življenje, kot se to na splošno misli (vsaj glede branja časnikov in revij). Pogosto gledajo kinopredstave ter spremljajo program RTV. Druge oblike kulturnega življenja delavcev iz drugih republik so zanemarljive. Statistični in drugi podatki pa kažejo, da ni praktično nobenih ovir za vključevanje v kulturno življenje in proces obveščanja v jezikih delavcev iz drugih republik (razširjenost tiska in možnost nakupa knjig ter spremljanja radijskih in TV oddaj, gledališka in glasbena gostovanja idr.). Razmeroma dosti pa se ukvarjajo s športom (po podatkih iz raziskave 1976 – 54,8% bolj ali manj aktivno).

Znanje jezika je pomembna prvina in pogoj kulturnega delovanja. Iz omenjene ankete izhaja, da so bile težave nasploh pri vključevanju v delo in življenje v novem okolju zelo velike oz. velike (28,5% pri delavcih in 37,7% pri ženskah), zaradi česar se namesto odpiranja v širše okolje mnogo bolj povezujejo med seboj.¹⁰ Novi republiški zakon je poskušal na tem področju poiskati ustrežnejše praktične načine tudi za razreševanje tega vprašanja, čeprav bolj z vidika bogatenja specifične kulturne ponudbe kot povezovanja in prepletanja raznovrstne kulturne tvornosti narodov in narodnosti.¹¹

g) Možnosti za *uveljavljanje delavcev iz drugih republik v samoupravnem in družbenopolitičnem življenju* OZD je razmeroma dosti in se tudi izrabljajo.¹² V splošnem ta aktivnost narašča s trajanjem delovnega staža v določeni OZD oziroma bivanja v novem okolju, odvisna pa je tudi od stopnje izobrazbe oz. kvalifikacije. Ti podatki kažejo na razmeroma visoko stopnjo celovite vključenosti teh delavcev v življenje kolektiva in – vsaj delno – tudi v razreševanje širših družbenih vprašanj.

h) Enako pomemben vidik uveljavljanja delavcev iz drugih republik je *njihovo opravljanje vodilnih (in vodstvenih) funkcij v OZD*. Leta 1972 (kot izhaja iz omenjene raziskave) je v povprečju take funkcije opravljal 6,7% teh delavcev, kar ni posebno veliko. Vendar je ta odstotek med tistimi z višjo in visoko izobrazbo znašal 42,6%, s srednjo 26,3% in med delavci s poklicno šolo 14,1%.¹³

⁹ Silva Mežnarič, Delavci iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin. RCRS RS ZSS, Ljubljana 1982.

¹⁰ N. d., str. 46

¹¹ Z. o kulturnoumetniških dejavnostih in o posredovanju kulturnih vrednot, Ur. l. SRS, št. 10/84, med drugim določa, da pristojni republiški organ dovoli izjeme od pravila, po katerem kulturna organizacija najavlja, propagira in pojasnjuje kulturne prireditve v slovenščini, ter od določbe o obveznem predvajanju filmov v slovenščini oz. slovensko podnaslovljenih (20. člen).

¹² Že po podatkih raziskovanja delavcev iz drugih republik v slovenski industriji (Javno mnenje, št. 50, 1972, str. 31) je bila družbenopolitična aktivnost delavcev iz drugih republik praktično enaka slovenskim (49,7: 48,4%) in se tudi kasneje ni bistveno spremenila; nekoliko skromnejša pa je bila samoupravna aktivnost.

¹³ N. d., str. 63

i) *Integriranost v družbeno okolje* je izredno zapleten in dolgoročen proces, ki je v našem primeru še bolj izrazit zaradi jezikovnih in kulturnih razlik. Razumljivo je tudi, da so težave pogoste. Določeno stopnjo te integriranosti kaže podatek o sklenjenih mešanih zakonih (delavcev oz. delavk iz drugih republik s Slovenci oz. Slovenkami); med vsemi zakoni teh delavcev je takih kar 46%, prav tako pa podatek o preselitvi oz. stalnem življenju družin z otroki v novem okolju (v takih družinah je leta 1976 živelo 45% vseh delavcev iz drugih republik). Na ustvarjanje pogojev za tako integracijo se veže tudi razmeroma pozitiven občutek, da so se povsem ali delno uresničila pričakovanja teh delavcev, ki so jih imeli pred prihodom v Slovenijo (po omenjeni raziskavi je bilo takih odgovorov kar 68,6%). Očitno je, da na tako zadovoljstvo vplivajo delavčeva lastna aktivnost in rezultati na delovnem mestu in v širšem družbenem okolju kot tudi prizadevanja delovnega in življenjskega okolja. V primerjavi z na zunaj podobnimi procesi v tujini (zdomci) se v naših razmerah uspeh na delovnem mestu razume kot pomemben pogoj za uresničevanje drugih družbenih interesov in teženj, saj gre za delavce, ki delajo in živijo znotraj istega (enotnega) ideološkega, normativnega in vrednostnega sistema s specifično samoupravno ureditvijo.¹⁴ Tu torej načelno ne gre za asimilacijo niti za ostrenje razrednega konflikta, temveč za komplementarno, čeprav ne vselej neboleče in učinkovito opredeljevanje in razreševanje praktičnih, tako nacionalnih kot razrednih vidikov položaja delavca in človeka v specifičnem družbenem okolju. Odnos tega okolja se je kazal med drugim v podatku, da je npr. v Ljubljani le malo priseljenih delavcev, ki bi v novem okolju pogosto čutili, da so priseljeni (nikoli ali zelo redko je leta 1976 tako čutilo 81,6% anketiranih delavcev).¹⁵ Z zaostritvijo gospodarskih razmer, nižanjem realnega osebnega in družbenega standarda ter težavami z zaposlovanjem (zlasti mladih) so se ti občutki v zadnjem času verjetno v veliki meri spremenili. Zanimivo pa je, da je do nekaterih sporov in konfliktov na nacionalni podlagi (v drugi polovici leta 1985) v Sloveniji prihajalo v tistih občinah, kjer ne gre za največjo koncentracijo delavcev iz drugih republik, iz česar bi lahko sklepali, da so v občinah z najdaljšo in obsežno migracijo že ustvarjene trdnjše vezi skupnega življenja in strpnosti.

III

Kako vidimo danes in kako se kažejo procesi vključevanja delavcev iz drugih republik v slovensko delovno in družbeno okolje, gledano predvsem z bistvenih zornih kotov (razrednih in nacionalnih) za presojanje gospodarskega in celotnega družbenega razvoja?

¹⁴ N. d., str. 54

¹⁵ N. dč., str. 83

1. Ob predpostavki, da bi celoviteje uresničevali dosedanje dogovore in usmeritve, je očitno, da bi morali v prihodnje hkrati s preseganjem ekstenzivnega razvoja z mnogo več načrtnosti in odgovornosti spremljati, usmerjati in uresničevati take premike in procese. Ne le skromne možnosti zaposlovanja in odpiranja novih delovnih mest, tudi celovito vrednotenje delavca kot človeka z raznovrstnimi interesi in ustvarjalnimi zmogljivostmi narekuje, da prenehamo kratkoročno in enostransko na tako preseljevanje gledati z ene strani kot na poceni rešitev težkega problema nezaposlenosti, kar pogosto vodi v improvizirano, nenačrtno usposabljanje, pripravo in usmerjanje delavcev v druga okolja, na drugi strani pa kot da gre za poceni, nezahtevno delovno silo, pri čemer smo k bolj ali manj ustreznemu osebnemu dohodku navadno pozabljali prištevati stroške družbenega standarda in infrastrukture, ki večkrat presegajo ceno novega delovnega mesta.

2. Trajnejše rešitve zaposlovanja na manj razvitih območjih bi kazalo iskati predvsem v produktivnih naložbah za razvoj teh območij, ob skupni odgovornosti gospodarskih dejavnikov z razvitih in teh območij.

3. Kljub taki usmeritvi ne kaže niti slovenskega gospodarstva niti pretoka delovne sile na enotnem jugoslovanskem trgu grobo sekati ali omejevati, posebej še za nove delovne moči in ustvarjalne sile, ne glede na okolje, iz katerega prihajajo. Vendar mora pri tem biti jasno tako za tiste, ki bodo razmišljali o takih, pogosto življenjsko usodnih in nepovratnih premikih: kaj želijo, kako so za to usposobljeni, katera nova ali predrugačena znanja bo nova situacija zahtevala. Tudi z druge strani sta taka informacija in načrtovanje nujna.

4. Vključevanje novih delavcev v celovito kulturno življenje novega okolja, ki edino lahko bogati, sprošča in spodbuja ustvarjalnost posameznika, zahteva povsem nov, odgovoren način razreševanja problemov izobraževanja, delovnega usposabljanja, kulturnega snovanja in življenja, ki so zdaj v naših razmerah komaj nakazani. Le tako bo novo okolje tudi zaradi novih ljudi pridobilo nove razsežnosti in raznovrstnosti. Vprašanje pa je, v kakšni meri je mogoče v sedanjih utesnjenih materialnih okvirih take usmeritve razviti.

5. Problem jezikovnih razlik nikakor ni tako majhen, kot izhaja iz ugotovitev dosedanjih raziskav s tega področja (ko npr. v Ljubljani skoraj dve tretjini čuti le majhne oz. ne čuti nobenih jezikovnih zadreg). Ob polnem spoštovanju nacionalne in jezikovne samobitnosti zahteva vsako, torej tudi naše javno okolje visoko kulturo medsebojnih javnih komunikacij, ki jo komajda zasilno poznavanje jezika drugih ali odrivanje take potrebe s prepričanjem o nujnosti enega samega sporazumevanja jezika v državi zanikuje. Presoditi je treba, kako naj ta vprašanja razrešujejo šola, kulturne in druge ustanove ter RTV.

Ti in mnogokateri drugi problemi ter usmeritve za njihovo preseganje bodo morali dobiti mnogo večjo družbeno težo, če hočemo – vzporedno s prizadevanji za uveljavljanje slehernega delovnega človeka pri odločanju o

pogojih in sadovih njegovega dela – resno, odgovorno in načrtno, torej učinkoviteje kot doslej, razreševati vse razsežnosti in vidike izredno zapletene in zahtevne problematike, povezane s položajem, možnostmi razvoja in polnega vključevanja delavcev iz drugih republik v vse, ne le v ozko poslovne in gospodarske razsežnosti sodobne slovenske stvarnosti.

SONJA LOKAR

Zveza komunistov in abstraktna enotnost delavskega razreda Jugoslavije danes

Današnja teoretska spoznanja Zveze komunistov Jugoslavije o dialektični enotnosti razrednega in nacionalnega niso nastala čez noč.

Nikakor ne bi mogli trditi, da so ta spoznanja rezultat nekakšnih abstraktnih dedukcij zdogmatiziranih Marxovih, Engelsovih in Leninovih izhodišč ali nekakšen zgolj teoretski kritični odriv od stalinistične vulgarizacije marksističnega razumevanja tega odnosa.

Ta spoznanja tudi niso samo rezultat samostojnih teoretičnih raziskovanj jugoslovanskih komunistov. Nastala so kot rezultat teoretičnega in praktičnega prepoznavanja organskih revolucionarnih teženj delavskega razreda in širokih demokratičnih ljudskih delovnih množic, narodov in narodnosti Jugoslavije in kot kritična in samokritična analiza prizadevanj vseh jugoslovanskih in tudi drugih komunistov, da bi se postavili na čelo teh teženj in našli realne poti za njihovo uresničenje.

Če se danes v časopisu, knjigah, na znanstvenih posvetovanjih in celo v centralnem komiteju ZK Jugoslavije¹ srečujemo s tezami o enem samem nadnacionalnem in zato enotnem delavskem razredu v večnacionalni Jugoslaviji, o zgolj drugotnem ali celo motečem pomenu narodov, narodnosti in mednacionalnih odnosov v današnjih bojih delavskega razreda in zveze komunistov za družbeni razvoj, s tezo, da je že sam obstoj republiških in pokrajinskih organizacij ZK federalizacija ZKJ in vzrok njenega zapiranja v kratkovidne nacionalistične oz. delne republiške in pokrajinske interese, se moramo kot marksisti takoj vprašati: kaj povzroča takšno hiranje zgodovinskega spomina v socialističnih subjektivnih silah in tudi v zvezi komunistov, zakaj se s tako hudimi porazi, s tolikimi žrtvami plačane idejne in teoretične zmote preteklosti poskušajo danes šopiriti v javnosti kot nova in revolucionarna teoretična odkritja?

¹ Glej: NIN, št. 1814, letnik 1985; Posvet: Titova koncepcija enotnosti KPJ-ZKJ, Igman, Sarajevo, november 1985; seja CK ZKJ, 30. julij 1985.

Mirić: Sistem i kriza, CKD, Zagreb 1984.